

נחלאת

ב. ראובן

שיחה עם אהוד בן-עזר לרגל צאת ספרו "השקט הנפשי"

בספר. האם, "השקט הנפשי" הוא אוטוביוגרפיה שלך ?

ת. — חס ושלום. אני בעקבות — להבדיל אלף אלפי הבדלות — אימרתו של ביסמארק, משתמש גם באמת לצרכי, לצורך ה"שקטים" שלי. זאת אומרת, אין ספק כי ב"השקט הנפשי", כמו כמעט בכל הספרים שכתבתי עד כה — משוקעות חוויות אישיות עזות (ואצל איזה סופר זה לא כך ?) — אך בשום פנים אין אלה זכרונות או ביוגרפיה, לא שלי ולא של אנשים הקרובים לי. אני אמנם משתמש בחיישלי (ובהרבה גם בחומר דוקר) מנטארי-היסטורי (ובעתונים) — כדי לרקום את העולם הדמיוני, הבדיוני, של ספריי — אך ה"סוד", שלי, שאיש אינו יכול לגלותו — הוא היכן מסתיים ה"באמת קרה" ומתחיל הסיפור הבדוי. והייתי אומר עוד שלפעמים, מרוב עבודת-ליטוש — כבר אני עצמי איני יודע היכן בדיוק מסתתר קו-הגבול הדק הזה שבין מציאות לומיון.

ש. — מה בעצם רצית לומר בספר ?

ת. — יכולתי לענות — כדי לדעת זאת צריך לקרוא את הספר, כי בשביל זה כתבתי אותו. אילו הייתי יכול לומר זאת בצורה אחרת כי אז לא הייתי כותב רומאנים אלא משתדל להיעשות פרופיסור או עתונאי או אדם-פוליטי. אני, למשל, מאוד מעריך בתוך ליון את השתיקה הכמעט-מוחלטת שלו בכל מה שהוא אומר-לא-אומר על אודות מחוזותיו. הוא לא מוכן לתת עצמו כוול לאשפט הקהל. תגיד לנו בעד מי ומה אתה נודע אם אבחנו אתך או נגדך — והכי טוב אם כתוצאה מכך נדע שאפשר לפסות על יצירתך משום שאתה מרגיש או לא מצויין או לא חשוב לנו. לא על הקרא להתמודד עם היצירה ולא עם מה שהסופר אומר על אודותיה.

ובכל זאת, אולי משום שאני עצמי עוסק גם בריאיון וגם בביקורת, ונדמה לי שכתבתי לא מעט על מרבית הסופרים העבריים מבני-דורי וגם מן הדורות הקודמים — הייתי אומר כך: ב"השקט הנפשי" רציתי לתת דיוקן של הישראלי-ת"ש-באמ" צע, לא המיסכן, המקופח, הזקן, הפגוע, הרעב-לחם (אם יש כזה), ולא של מי שחי במרום-הפסיגה (אם אכן ישנה כזו), ולכן התחום הגיאוגרפי שבו גרים גיבורי, "השקט הנפשי" הוא לא דרומה מרחוב ארלוזורוב ולא צפונה או מזרחה מרחוב רידינג ברמת-אביב.

רציתי לצייר תמונה מרגיזה, מדהימה, חושפת ככל האפשר — של התל-אביב-שבאמצע (ואני סבור שכל ישראלי הוא חצי-תל-אביבי, חוץ מן הירושלמים הוותיקים, שהם כמו סוג אחר של בני-אדם); של מי שתמיד רק חצי-אזרחי בידו, שהוא כמעט תמיד מתוסכל ונתון בתנאי-לחץ ושפתו המדוברת דלה למדי והוא חי במעין גן-חיות אנושי שבו הכל פומבי ובו חיים חלון-מלחון ואתה לסירוגין צופה בדרמות של שכניך וגם חלק מהצגה-עבורם כשהם שומעים או רואים מה ש"נעשה אצלך וזהו מעין תמצית של ההוויה הישראלית, אמנם, קאריקאטורית, גרוטסקית ב"מידת-מה".

וזה בקיצור, ומבלי לומר דבר במפורש על מה שמתרחש ברומאן — זה מה שרציתי בעצם לומר בו. זהו רומאן על הועיר-הישראלי המובהק (ואני עצמי אחד כזה). זהו רומאן על אנשים ונשים עירוניים במאה אחוים. והעיר שלהם אולי שוקעת. אינני יודע. יש סופרים שאת התוכחות המרות והקודרות הללו אומרים בצורה הרבה יותר טובה ממני. יש להם כנראה קשרים טובים יותר עם ההיסטוריה.

ש. — נתחיל מן השם. כיצד עלה בדעתך דווקא "השקט הנפשי"? לא חששת שיהשבו שזהו שם של ספרי-הדרכה בפסיכולוגיה פופולארית ?

ת. — האמת היא שהיו לי קשיים רבים במציאת שם הולם לרומאן. ואפילו כשהייתי כבר קרוב לסיים את כתיבתו — עדיין הייתה לי רשימה של שמות-זמניים אשר אף אחד מהם לא האריך להתנוסס יותר מכמה ימים בראש כתב-היד. ערב אחד הלכתי ברחוב אבן-גבירול לפגישה עם קור-אים, זה היה לאחר צאת קובץ-סיפורי "הפרי האסור", אשר בעקבות גיבורי שניים מספוריו נתפתח הרומאן, "השקט הנפשי", והרהרתי ושאלתי את עצמי — מהי התכונה המשותפת הבולטת בי יותר לכל גיבורי ספרי, ולפתע הגעתי להכרה כי הדבר המשותף לכולם הוא מה שחסר להם. ומה שחסר להם כולם הוא — השקט הנפשי. וברי-ברגע החלטתי לקרוא לרומאן שאני כותב את השם הזה, בתור שם אירוני, וסיפרתי זאת עוד באותו ערב, ומאז לא היה לי בו צל של פקפוק. אמנם ידעתי כי האירוניה שבשם לא מיד תובן, אך דומני כי הכריכה, בעיצובו של דני קרמן, ממחישה את האירוניה של "השקט הנפשי"...

ש. — "השקט הנפשי" מלא ביטויים, מצבים, שכמעט עומדים על גבול הטעם הטוב. האם זוהי ספרות, בעיניך ?

ת. — להנחתי אני יכול לומר כי ביטוייה, שכתבתי אותן, הוא חריג וחרף ומרגיז עוד יותר. וכעצבתי עליו שוב ושוב בקריאת-שיכתוב ובהעסקתי-במכונה — הוא נתמתן. וזאת לא משום שהפעלתי על עצמי איוו צנזורה-פנימית, או ש"השקט הנפשי" הוא כה גועז עד שלא יתקבל-על שום

*
אהוד
בן-עזר
*

הוצאה, אלא משום שהלכתי כל הזמן לצליל אותו מטורנוס-סנימי שלי, של כל סופר, האומר לו מהו גבול הטעם הטוב, מהו עדיין ספרות, ומה — פורנוגרפיה וניבול-פה. אבל שכתבתי את ה"רומאן הרגשתי, גם ההלטתי, לתת דורר לשיכתוב הפרועות ביותר, ללא כל מעצורים. ולכן אולי הצלחתי, אם הצלחתי, להגיע לאותה מידה של התערטלות, לתחושה האינטימית העזה ולמדועות-העצמית המכאביה והאידיאלית לעיתים, שמצויות, אם אכן הן מצויות, ברומאן. אגב, אני מייצג לכל סופר, ובייחוד למתחילים, שבכתיבת טיוטה ראשו-נה של רומאן יתן דורר לנטייתו ולדמיונותיו הפרועים ביותר. לעיתים צריך לכתוב, ולמחוק

בבוא הזמן, הרבה שורות מגומגמות, מביכות ומביישות, וזאת כדי להגיע לשניים-שלושה משפטים בעלי-ערך. הקורא את הספר המוגמר צריך לפגוש רק במשפטים מן הסוג האחרון.

ש. — אבל אצלך, בייחוד הנשים, מדברות לפעמים בשפה נוראה. ממש ניבול־פה.

ת. — זו טעות אופטית. האינטימיות של דף הרומאן מאפשרת לשים במרכאות, זאת אומרת — כחלק מן הדיאלוג, את מה שכל אחד, כל אחת מאיתנו בחייו היומיומיים רק חושב אך אינו מעז לומר לזולתו אלא במקרים נדירים ביותר. והרומאן נותן את שיחת הנפשות שבחיים מתרחשת לעיתים רק במחשבות.

ש. — אתה כאילו משתמט מלומר דבר מפורש על דמויות הנשים ברומאן —

ת. — בהחלט. הן, בעצם, עיקרו של הספר. אבל אני לא יכול להוסיף ולומר עליהן שום דבר. מה שהיה לי לומר עליהן, כתבתי בספר. ואינני רוצה להדביק להן תוויות כלשהן כמו: „הרווקה התל-אביבית המצוייה“, „הגרופה“, האם-הצעירה וכולי. אולי זה טיפשי שאני כאילו חושש להשפיע מראש על ההתייחסות של הקורא אליהן? אבל זה חלק מן הסקרנות שלי. אולי איזו תקווה בלתי-נדלית של הסופר לקבל היוזן-חוזר מקוראי. מה שמתרחש, אגב, כמעט רק בכתיבה-לילדים.

ש. — ברומאן מופיעה דמות של סופר, אורי בו עמי, שהוא די דומה לך. אך נדמה לי שגם הוא אינו אלא אחת המסיכות שמאחוריהן אתה מסתתר

ש. — אבל הרומאן שלך הוא בעצם די פוליטי. הפרק על ההתנחלות בשומרון, או „הצוואה“ ה- מגומגמת של חיימסון, בסוף הרומאן.

ת. — כן. אך נדמה לי שהקושי או הברכה או הקללה הזאת — שאי-אפשר לכתוב רומאן ישראלי שיהא מרוחק מן המציאות הפוליטית, ה- אקטואלית, קיים ברוב-רובה של הספרות העברית בת-ימינו. אורי בן-עמי, שמייצג דמות של סופר ברומאן, אומר שם באחד המקומות: „רציית פעם אחת לכתוב רומאן לא-פוליטי, על בני-אדם, נטו, בלי הרבה עניינים לאומיים וחברתיים. אבל תמיד יוצא לי הטיפך ממה שאני רוצה. המציאות דופקת לי רומאן אחרי רומאן. הנה כתבתי פרק נגד ההתנחלות בשומרון, ושבועיים לאחר שסיימתי לכתוב את הדברים האלה בא סאדאת לירושלים וקילקל לי הכול...“ ואני מוכרח לומר שמהו דומה לזה קרה גם לי בעת כתיבת הספר.

ש. — אתה, בעצם, רצית לכתוב רבי-מכר —

ת. — זאת בושה?

ש. — לא. אבל —

ת. — כן. אני יודע. לכתוב ל„קהל“ זאת עדיין בושה אצלנו, כמו שאמר עוד לפני כעשרים שנים (והמצב כמעט ולא נשתנה בהרבה מאז) בועז עברון: „הצרה של הספרות העברית היא שיש בה יותר מדי סופרים גרועים ממדרגה ראשונה ופחות מדי סופרים טובים ממדרגה שנייה.“

(המשך בעמוד 7)

שיחה עם אהוד בן-עזר

(סוף מעמוד 6)

ש. — אתה רוצה לומר — „אז מה אם אני סופר טוב ממדרגה שנייה“?

ת. — לא. נדמה לי שכמה מן הרומאנים רב-המכר בארץ, מקור ותרגום כאחד, הם דווקא מתחום הספרות מן המדרגה הראשונה. ובאשר ל„השקט הנפשי“ אני חושב שהייתי מודע לשאלה הזאת עוד כאשר כתבתי את הספר, וזו הסיבה שאוריני בני עמי אומר בספר (ולצורך זה אני מוכן לדאות בני מייצג שלי) כי — „אם הוא יכתוב פעם רבי-מכר או הוא היה רוצה שאנשים יקראו בספרו מתוך סקרנות וסלידה ורוגז ושלא תהיה בספר אפילו שורה אחת שהקריאה כאילו נכתבה כדי למצוא חן בעיני הקורא.“

אכן, יהיו אולי אנשים שיתרגזו מפני שידימה להם שהרומאן מעליב אותם כי מסופר בו ממש על חיים כשלהם; יטענו, שלא ייתכן שאנשים כמותם ינתהגו כפי שהם מתוארים ברומאן. אבל האמת הבנאלית היא שדווקא הדברים הכמוסים והפרטיים ביותר הם שמתרחשים כמעט אצל כל אחד מאיתנו, בחייו ובהיותיו. אלא ברומאן הם מרתעים לעיתים משום שבו כאילו מציבים מול פניך ראי-מעוקם שמגדיל ומעוות כל דבר לממדים שהם לעיתים כמעט מפלצתיים. לכן מי שחושש מן הצירוף הזה של ארסיות ותמלה, אכזריות והיחשפות, ובלשון שלעיתים היא אינה עדינה ביותר — אזי אולי באמת מוטב לו שלא יקרא את „השקט הנפשי“ ולא יתרגנו. שהרי אין לך דבר פשוט וקל יותר מאשר לא לקרוא ספר. זה לא דורש שום מאמץ.

ש. — זה לא נראה לך איוה, „פולחן-אישיות“, כל ההתחכמויות וההכללות הללו?

ת. — אם מי שיקרא בספרי יהרהר כל הזמן בשאלה — האם זה קרה או לא קרה לאהוד בן עזר או לשמעונה או לראובנה — אזי נכשלתי כישלון חרוץ. הביוגרפיה שלי באמת לא מעניינת. אני אדם די „מרובע“ (וזאת אגב גם דעת כל המכירים אותי), אולי משום שהושפעת עוד בנעוריי ממה שתומאס מאן אומר בספריו על מקצוע הספרות כמקצוע אורחי, בירגני, ולגמרי לא בוהמי. ואכן אני עצמי הנני הטיפוס האנטי-בוהמי ביותר שאני מכיר, ובארגון עבודתי הן ספרותית אני דומה יותר לפקיד-שקטן או לפרוי-

פיסור-להיסטוריה מאשר למה שמקובל לחשוב ולתאר כדמות של אמן. כל זה הוא כמובן יחסי למדי. לי עצמי נדמה שאני אדם נטול-שגעונות, אבל בני-ביתי טוענים לא פעם שהשקט הנפשי שלי משגע אותם.

אך אחזור לחלק השני של התשובה — נדמה לי שאם מי שיקרא בספרי יחוש כל הזמן כי מה שקורה שם מתרחש אצלו, קורה לו — זה, כמו שאומרים, יהיה שכרי מכל עמלי. כי זה מה שאני מחפש בספרים שאני קורא ואוהב לקרוא — להודות לגמרי עם דמויותיהם ולא לחשוב כלל על מי שכתב ויצר אותן, לפנות לא בזמן הקריאה עצמה. וזאת אני אומר כמי שהוא במידת-מה מבקר-ספרותי אשר מחשיב את היסוד האוטר-ביוגרפי כאחד המפתחות החשובים ביותר לי הבנתה של היצירה הספרותית. ואת הפאראדוקס הלא-כל-כך חשוב הזה כדאי אולי להציב בסופו של הראיון.